

Norga, suoma ja ruota doaimaasálaččat ovttasbarga gaskal 2020 ja 2022 Kolarctic CBC ENI-ruhtaduvvon proševtta 'CoASal' – «*Seilluheames Atlánttaluosa nanaguoddevaš valljodahkan olbmuid davvin: guolásteapmi ja suodjaleapmi gehččon lassáneaddji uhkádusaid ja rievdi birrasa oktavuodas (KO4178)*».

Atlántta luondduluossa lea mánggaid čuohtejagiid leamašan dehálažžan davviriikkaid kultuvrras ja kulturhistorjjás, ja lea ceavzilis ja dearvvaš ekovuogádagaid govastahkan. Luondduluossa lea heivehanávccalaš johtti guolli mii vuolggaha jurddašeami mis. Veajahattima rájes ja eallimis sáivačázis, de dat heiveha birgema mearas, buot daid fysiologalaš rievdadusaiguin mii das čuovvu. Luondduluossa vuodjá duháhiid kilomehteriid veajeha rájes jogas, šaddanguovlluide ábis ja fas ruovttoluotta johkii. Gođđoguollin luossa gávdná ruovttoluotta iežas gullevaš johkii gođđat ođđa buolvva luonddulosaid.

Vaikko leat čađahuvvon doaimabijut vai luondduluossa seailu, ja riikkaidgaskasaš ja bilaterála šiehtadusat mat suodjalit luossanáli ja sin eallinguovlluidd, de lea luondduluosa dilli balddihahttin. Jáhkkmis leat mánga ja iešguđetlágan fáktora mat dagahit dán dili. Dán proševttas leat meannudan dán balddihahtti dili mas luondduluosa nálli Davvi-Norggas dál lea, ja leat guorahallan muhtun daid fáktoriid mat sáhttet leat sivvan dasa go luonddulosaid hivvodat lea njedjan. Proševtta mihtomearri lei duođaštit ja dutkat váikkuhusaid mearraluossabivddu regulerema ja iskat makkár ovdánanmihtilmasvuodát leat áittan Atlántta luosaide odne; dálkkádatrievdadeamit, lassáneaddji biebmánindrustriija ja ođđa guolledávdat.

Báikkálaš guolásteaddjit leat leamašan dehálaš veahkkin ja searvan CoASal-prošektii go leat čohkken luossačuomaid ja čállán vuoddeaddji dieđuid juohke goddon luosaide birra riddolagas mearraluossabivddus. Dát ovttasbargu lea dagahan vejolažžan midjiide čohkket dehálaš dieđuid mat gullet Atlántta luosaide, ja sin veahki haga de ii livčče lean vejolaš čađahit dán proševtta.

Prošeahta čuovvola ja atná vuodđun erenoamáš bohtosiid "Kolarctic salmon (KO197)" (2011–2013) proševttas.

CoASal

Váldogávdnosat

Seilluheames luondduluosa valljodahkan davvi álbmogiidda

Doaimaasálaččat ja ovttasbargoguoimmit:

Norggas: Romssa ja Finnmárkku Stáhtahálddaševttadji, Áhpeditkaninstituhhta (HI), ja Máttá-Várjjat mearraluossabivdosearvi

Suomas: Turku Universitehta, biodiversitehta ovttat (UTU) ja Olli van der Meer AS

Ruotas: Ruota eanandoallouniversitehta (SLU)

Gulahallandieđut:

Norggas: Malin S. Høstmark (malin.hostmark@statsforvalteren.no)

Suomas: Mikhail Ozerov (mikhail.ozarov@gmail.com)

Ruotas: Anti Vasemägi (anti.vasemagi@slu.se)

www.statsforvalteren.no/coasal

Prošeahta lea čađahuvvon EO doarjagiin, muhto diehtočállosa sisdoallu ii mange ládje govvit EO oainnu dán čállosis.

Dán publikašuvdna lea Olgoriikkadepartemeanta ruhtadan. Giitosat maid dai Dálkkádat- ja birasdepartementii.

Prošeahta lea čađahuvvon EU doarjagiin, muhto publikašuvdna sisdoallu ii moktege govvit EO oainnu.

Váldogávdnosat

1 Mii leat ođasmahtán Kolarctic salmon (2013) prošeavtta genehtalaš kárta

Genehtalaš kárta (Diehtovuodđu) čájeha ahte genehtalaš hámádat ja variašuvdna luossanáliin lea guhkit áiggi oalle stádis. Dál leat mii ođasmahtán govadaga ja mii diehtit eanet dan birra makkár luossanáliid bivdet iešguđetge guovlluin, ja goas dábalaš bivdoáigodagas. Genehtalaš máddodatidentifiseren (GSI/ Genetic Stock Identification) čájeha ahte sálaščoahkkádus geassemánus lea stuorit girjávuohta ja leat mánnga luossanáli viiddis geográfalaš guovllus, ja sállasat suoidnemánus borgemánu álggu rádjai de ges leat eanet báikkálaš náli luosat.

2 Mii leat gávnahan ahte Deanuluossanáli garrasit lea njiedjan mearraluossasállašiin

Eanas guorahallojuvvon mearraluossanáli, čájehit stádis gorálašvuoda mearraluossasállašiin, go daid buhtastahtá árabut čađahuvvon iskkadeami Kolarctic salmon 2011-2013 ektui. Dađibahábut vásiheimmet ahte sállasat prošeaktaguovllus ahte deanuluosa nálli garrasit lea njiedjan. Mii oinniimet maiddái unnit Guoládatnjárgga luossanáliid sállasálliin maid vižže Várjjatvuonas ja Máttá-Várjjat gielddas (Govus a).

3 Lassáneaddji temperatuvrrat sáhttet čuohtat luosaide

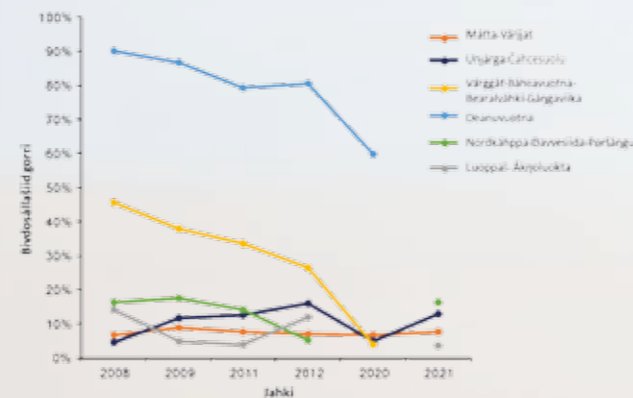
Alit temperatuvrrat jogain gasset sáhttet váikkuhit movt luossa goargnu johkii ja jogas. Luossaveajehat sáhttet massit guvllolaš meanuid, heitet borramis ja sáhttet danin eanet vásihit rievdeami. Lassáneaddji čáhce temperatuvrrat sáhttet dagahit ahte dávdad ihtet luosaide. Árra jiekŋagolggiideapmi sáhtá maiddái rievdadit luossaveajehiid áiggi goas vulget merrii, mii mearkaša ahte vulget merrii dakkár áigodagas go ii leat doarvái biebmá veajehiid.

4 Lieggasat dálkkádat ja guollebiepmahagat sáhttet lasihit riska ahte parasihitat ja virusdávddat levvet

Parasihtta *Tetracapsyloides bryosalmonae* sáhtá vuolggahit proliferatiivva monindávda (PKD) luosain. Go buhtastahtit ođđa dieđuid dutkamušain mii čađahuvvui 10 jagi áigi, de ođđa dearvvašvuoda-iskkama bohtosat eai duođas dán parasihta njoammuma daid jogaide gosa dat dalle ii leat njommon. Muhto das rájes go dat proliferative monindávda (PKD) mii *T. bryosalmonae* lea temperatuvrra sorjávašvuoda, de sáhtá lieggaset dálkkádat lasihit parasihta njoammuma ja dávda duođalašvuoda (Govus b).

Virusdávddaid njoammun biebmánrusttegiin sáhtá dagahit eanet njoammuma luondduloosaide.

Lea lassáneaddji almmolaš vuorjašupmi dasa ahte dás sáhtá leat negatiiva váikkuhus luondduloosaide Norggas. Guorahallamat mas leat iskan nuorra luondduloosaide prošeaktaguovllu jogain čájehit ahte lea hui vuollegis virusgávdnostumit mat muđui leat leavvan luossabiepmahagain.

Govus a. Deanuluossa mearraluossabivdu sállasálliin gaskal 2008 ja 2021.

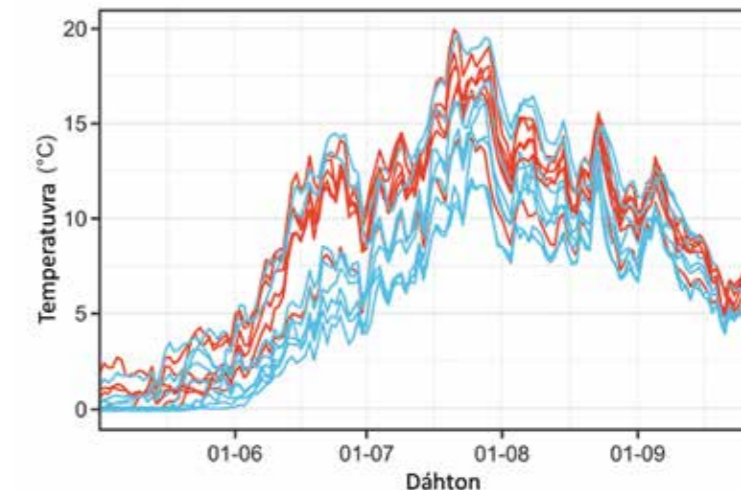
Luondduloosa veajehiid iskkadeapmi duođasta ahte virus mii muđui lea njommon luossabiepmahagaide unnánit gávdnu luondduloosain.

Virusdávddat biepmahagain čuhcet negatiivvalaččat njommon luosaide čálgu, ja dagahit dávja maiddái stuorra ekonomalaš vahágiid. Dávdaleavvan biepmahagain sáhtá dagahit njoammundeattu luondduloosaide. Lea lassáneaddji vuorjašupmi dan ektui ahte dás maiddái sáhtá leat negatiivva váikkuhus luondduloosaide Norggas.

Dán prošeavttas leat mii iskan leago luondduloossaveajehiid Davvi-Norgga jogain njommon virus mii lea dábalaš biepmahagain. Iskkadeapmi čađahuvvui PCR-guorahallama vehkiin. Bohtosat duođastit ahte lea leat unnán virusnjoammumat luondduloosaide daid jogain gos mii leat iskan njoammuma. Bohtosat sáhttet geažuhit ahte njoammumat dán guovllu luondduloosa veajehiid jogain hui hárvé dáhpuhuvvá.

Kárta mii čájeha bohtosiid dálá PCR-iskosis mas leat iskan iešguđetge virusiid gávccii iešguđet jogain.

Govus b. Čáhce temperatuvrra profilat vihttanuppelohkái jogain gos leat mihtidan temperatuvrraid 2020 geassemánu rájes golggotmánu šaddoáigodaga rádjai. **Rukses** ja **alit** linjjat mearkašit jogaid gos gávnnaimet *T. bryosalmonae* (**Rukses**) ja (**alit**) gos eai gávdnan njoammuma

Muhtumat liikojit lieggasa, muhto vuosttil buollaša. Parasihta *Tetracapsyloides bryosalmonae* njoammun Eurohpá davimus guovlluin. Lieggasat dálkkádat sáhtá dagahit ahte proliferatiiva monindávda (PKD) gávdnostupmi ja njoammun lassána

Globála dálkkádatrivedeameit dagahit ahte čáhcealánparasihtat ja buozalmasvuoda idiheaddji ealániid lohku lassánit ja levvet. Proliferatiivva monindávda (PKD) luosain man sivva lea myxozo-parasitten *T. bryosalmonae* lea okta dakkár ođđa gillámušain, man maiddái vuordit ahte dat lassána go čáhce temperatuvrrat lassánit. Dás leat mii dutkan 43 báikki 27 iešguđetge jogain Davvi-Norggas ja Davvi-Suomas čilgen dihte njoammundávjadaga ja njoammunminstara iskosiin maid leat váldán 1389 luossaveajehiin.

Mii gávnnaimet parasihta 12 iskojuvvon jogain, dain 27 jogain. Dát mearkaša 44%, ja *T. bryosalmonae* gávdnostupmi rievddadii gaskal 4,2% ja 55,5% Atlánta luosain, ja gaskal 5,8% ja 75% dáp mohiin njommon jogain. Daid jogain gos leat sihke Atlántatluosat ja dáp mohat seamma báikkis, gávnnaimet njoammuma dávjjibut dáp mohiin go luosain.

Daid jogain gos gávdnat *T. bryosalmonae* parasihta, mihtiduvvo alit čáhce temperatuvrrat. Temperatuvrragoziheapmi guovtti jagi áigodagas mearkašii ahte gaskamearalaš čáhce temperatuvra geassemánu lei gaskal 2,1 ja 3,2 °C alit daid jogain gos lei *T. bryosalmonae* parasihta eará parasihtageahtus jogain, mii duođasta man dehálaš temperatuvra lea parasihttagávdnostumis (Govus b).